

Nail Satlıgan'ın Türkiye solu içindeki yeri*

Sungur Savran

On yıl olmuş. On yıl boyunca Türkiye'nin Marksist iktisatçıları ekonomi politiğin eleştirisine vukufunu günceli yorumlarken ustalıklı uygulayan bir kalemin yazdıklarını okuyamadı. On yıl boyunca Türkiye sosyalist hareketi, onun dost ama uyarıcı sesini duymadı. On yıl boyunca devrimci Marksist hareket teorik kavrayış bakımından en ileri temsilcilerinden birinden yoksun kaldı. On yıl boyunca arkadaşları, yoldaşları ve öğrencileri Nail Satlıgan'dan mahrum kaldı.

Bu on yıl boyunca, bir eğilimin adım adım yol aldığını gözledik. Nail Satlıgan'ın ekümenik *üslubu*, yani sosyalist solda kimseyi kırmadan dökmeden tartışmaya, mümkün olan her koşulda birlikte yürümeye yatkın tutumu, yazdıklarının ve söylediklerinin *içeriği* üzerinde tahrifata, fikirlerinin perdelenmesine mazeret yapıldı. Nail Satlıgan ait olduğu politik akımdan, yani kendine devrimci Marksist diyen, başkalarının daraltmak, yalıtılmak ve hatta aklınca karalamak için Trotskist (ya da Troçkist) olarak andığı akımdan koparılmaya çalışıldı.

Biz Nail Satlıgan'ın değerini defalarca anlattık. Daha hayattayken, 2011 Haziran'ında *Kapital* çevirisinin birinci cildinin yayınlanması onuruna Yordam Kitap tarafından düzenlenen toplantıda onun böyle bir iş için ne kadar uygun olduğunu, onu, tanımayanlara tanıtabilmek için anlattık. Sonra bu konuşmamız, *Devrimci Marksizm*'in izleyen sayısında, o konferansta yapılmış diğer konuşmalarla birlikte (Nail Satlıgan'ın konuşması da dâhil) yayınlandı.¹ Ölümünden bir hafta sonra Mi-

*Bu yazının yazılmasından epey sonra, İktisat Dergisi'nin ölümünden bir süre sonra Nail Satlıgan'ın anısına hasrettiği özel sayıya (sayı 529, Kasım-Aralık 2014) göz gezdirirken, Koray

marlar Odası İstanbul Şubesi'nin ev sahipliğinde yapılan veda töreninde yaptığımız konuşmada anlattık. O toplantının ertesi günü *Gerçek* gazetesi sitesinde o konuşmada da ele aldığımız bazı temaları işlediğimiz bir yazımız yayınlandı.² Bu yazı daha sonra *Devrimci Marksizm*'in hazırladığı Nail Satlıgan dosyası içinde de çıktı.³ Ölümünün birinci yıldönümünde bir anma yazısı yazdık, bu yazı *Gerçek* gazetesinin sitesinde yer aldı.⁴ Nihayet, Nail Satlıgan'ın ölümünden sonra Yordam Kitap tarafından yayınlanan doktora tezine bir önsöz yazdık.⁵

Ölümünün onuncu yıldönümü vesilesiyle yazılmakta olan bu yazı bir övgü yazısı olmayacak. Bu yazı Nail Satlıgan'ın kişisel hasletlerini değil, Türkiye solunun tarihi, özel olarak da düşünce tarihi içindeki yerini ele alacak. Zira Nail Satlıgan'ın Türkiye solunun tarihi içindeki yeri tahrifata uğruyor. Onun 39 yıllık arkadaşı, düşünsel ve siyasi olarak onunla sayısız alanda işbirliği yapmış biri olarak böyle bir tahrifata karşı durmanın, bu eğilimle mücadele etmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Nail Satlıgan kendisi, Türkiye solunun tarihini ta 1965'ten (yani 15 yaşından itibaren) içinden yaşadığı için çok iyi bilirdi ve bu tarihin çarpıtıldığı kanaatine vardığı zaman, bazen ölçsüz bir sertlikle ve kararlılıkla buna karşı çıkardı. Onun tarihin doğru yazılması konusundaki titizliğine biz de katılıyoruz. Dolayısıyla, bu yazı Nail Satlıgan'ın kendi kişisel tarihinin Türkiye solunun tarihinin içine nasıl yerleştiği konusunda olacak.

Tahrifatın kolaylığı ve kolaycılığı

Solun düşünsel ve siyasi hayatında çarpıtma çok yaygın bir sorundur. Türkiye'ye özgü değildir. Her ülkede çok çeşitli nedenlerle sık sık ortaya çıkan bir olgudur. Sayısız nedeni vardır. Belirli konuların anlaşılmasının zorluğu birçok tanığa ve gözlemciye şeyleri olduğundan farklı gösterir. İnsan belleğinin yıllar üzerinden aşınması birçok şeyin yanlış hatırlanmasına yol açar. Bazen Anglo-Saksonların “wishful thinking” olarak andığı, insanın kendi dileğini gerçeğin yerine koyması rol oynar. Ama bunlardan daha sinsî, daha art niyetli, daha planlı nedenleri de var-

R. Yılmaz arkadaşımızın “Sencer Dıvıçioğlu’nu Okurken Nail Hoca’yı Düşünmek” başlıklı anma yazısını da okuduk. Yılmaz, dönüşüm sorunu konusunda Nail Satlıgan'ın doktora tezinde “Sungur Savran'a referansla kullandığı zamanlı-ardışık dönüşüm yordamı”ndan söz ediyor, kendisinin Dıvıçioğlu'nun bu konuda ne düşündüğünü merak ettiğini söylüyor ve sonra bizden bir talepte bulunuyor: “doktora tezinde zaman meselesini dönüşüm sorununa ilk uygulayanlardan” Sungur Savran “belki (...) Dıvıçioğlu'nun bu konuda ne düşündüğünü bize aktarabilir” (s. 83-84). Koray dostumuzun bu talebini keşke o zaman (ya da en azından bu yazıyı yazmadan önce) görmüş olsaydım o yazıyı şimdiye kadar yazmış olurdum. Çünkü bu talep aslında hem bizde hem dünyada Marksist iktisadî düşünce tarihinde tam da 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların başında dönüşüm sorununun tartışılmasında nasıl büyük bir devrim yaşandığının hikâyesinin anlatılması anlamına geliyor. Sözümüz olsun.

1 “Komünist Devrimin Kitabı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 15, Sonbahar-Kış 2011.

2 “Marksizmin Kuyumcusu”, 4 Mayıs 2013, <https://gercekgazetesi1.net/teori-tarih/marksizmin-kuyumcusu>.

3 “Nail Satlıgan Dosyası”, *Devrimci Marksizm*, sayı 19, Sonbahar 2013-Kış 2014.

4 “Nail Yaşıyor Olsaydı”, 28 Nisan 2014, <https://gercekgazetesi1.net/gundemdekiler/nail-yasiyor-olsaydi>.

5 Sungur Savran, “Az Olsun, Öz Olsun”, Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014 içinde.

dır. Kimi, etkili düşünürleri kendi yanına çekmek ister. Kimi, rakip olarak gördüğü akım ve kişileri etkisiz ve yalnız göstermek ister. Kimi, belirli konularda bütünüyle hemfikir olan düşünürleri birbirinden kopararak kendine bir sembol şahsiyet yaratmaya girişir. Kimi, salt kıskançlıktan fikirleri çekiştirir, değiştirir, tahrif eder. Yani, tarihyazımının genel sorunlarının yanı sıra, manipülasyon, kasıtlı çarpıtma, hakikate aykırı değerlendirme de solun düşünsel ve siyasi hayatında yaygın olarak görülen uygulamalardır.

Tek bir örnek vereceğiz. Zira bu örnek düşünce tarihinde “tahrifat” olarak anılması gereken uygulamalar açısından ders kitaplarına girecek kadar çarpıcıdır. Son zamanlarda solun düşünce tarihinde sistemli bir tahrifata şaşkınlık içinde tanık oluyoruz. İnternetin hiç beklenmedik kaynaklara erişimi olanaklı kılan doğası, tahrifatın erkenden teşhir olmasını olanaklı kılıyor. İnternetin gayya kuyusunda karşımıza çıkan iki doktora tezi, bir de yüksek lisans tezi, bu tahrifatın tutarlı bir biçim almış olduğunu düşündürüyor bize.⁶ Bu tezlerin ortak konusu, Türkiye’de sivil toplum tartışmalarının değerlendirilmesi. İlginç olan şu: Bu tezlerin bibliyografyalarında *II. Tez* dergisine en ufak bir atıf yok! Aradan yaklaşık 40 yıl geçtiği için hatırlatalım: “sivil toplumculuk” 12 Eylül askerî yönetiminin karanlık günlerinde *Yeni Gündem* adlı derginin yaymaya başladığı bir yaklaşımdı. Buna karşı 1985 yılı Kasım ayından itibaren *II. Tez* adında, “sivil toplumculuk” ile mücadeleyi açıkça gündemine almış bir teorik dergi yayınlanmaya başladı. Biz de bu girişimin ön kademesinde yer aldık. Bu yazının konusu açısından daha önemlisi, derginin isim babasının Nail Satlıgan olmasıydı.

Şimdi, şayet *II. Tez* marjinal bir dergi olmuş olsaydı, toplum üzerinde, hatta solun kendi daha dar dünyası üzerinde etkisi çok sınırlı kalsaydı, “sivil toplumculuğun” tarihî gelişmesi içinde oynadığı rolün ihmal edilmesi o kadar ciddi bir yanlış olmazdı. Ama *II. Tez*, o dönemde, Türkiye solunun üç alanı (yurtiçinde dışarıda olanlar, hapiste olanlar ve yurtdışında olanlar) nezdinde çok önemli bir etki yarattı. 1985-1992 arasında Türkiye solunun en önemli teorik yayını olduğu rahatlıkla söylenebilir. Daha sonra gelen kuşaklardan *sayısız* aydın (“sayısız” kelimesini gelişigüzel kullanmıyoruz) bize *II. Tez*’in kendi formasyonlarında çok büyük önem taşıdığını söylemişlerdir. Bu etki düzeyini, şu noktaya işaret ederek kanıtlamak mümkün: “sivil toplumculuk” olarak anılan harekete “sol liberalizm” adını uygun gören, *II. Tez* dergisi ve yazarları olmuştur. Ve bugün bu akım “sol liberalizm” olarak tanımlanmakta ve tanınmaktadır. Yani “sivil toplumculuğa” adını veren *II. Tez*’dir! Ve doktora tezleri bu kaynağa değinmeden yazılabiliyor! Bu durumda, ortada açık bir tahrifat olduğu çok açıktır.

Üç tezde birden aynı eksikliğin olmasının bir nedeni olmalı. Biz bunu tartışmayacağız. Ama bunun basit bir dalgalılık, atlama, hatalı yargı sonucu olması bizce mümkün değil. Biz aklımıza gelen en basit, bir bakıma en iyi niyetli nedeni söyleyelim: *II. Tez*, yeterince akademik bir kaynak olarak görülmemiş, dili aşırı derece-

⁶ Amacımız teşhir olmadığından, hele hele tez yazarlarının bu konuda herhangi bir art niyete sahip olup olmadığını değerlendiremeyeceğimizden burada kaynak göstermeyeceğiz. Ama dostlarımız ya da bizi eleştirebilecek olanlar arasında merak edenlere kaynakları (gerekirse isimleri örtterek) gösterebiliriz.

de militan olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla doktora veya yüksek lisans tezlerinin “nezih” dünyasına layık görülmemiş olabilir. Dediğimiz gibi, bu, tez yazarları bakımından da tez danışmanları bakımından da en “masum” açıklamadır. Ama “masum” ya da değil, bu tutumun Türkiye solunun bizce incelenmeye çok değer bir meselesini, “sivil toplumculuğun” tarihçesini çarpıttığı bizce tartışma ötesidir.

Bu “masum” dürtü belki bir rol oynamıştır. Ama bizim kuşukumuz bu tahrifatta çok daha derin politik ve ideolojik dürtülerin rol oynamış olması ihtimalinin yüksek olmasıdır. Neden? Çünkü *II. Tez*'in Türkiye solunun hafızasından silinmesi çabasının tek örneği akademik alanda yer almıyor. Solun çok yaygın olarak okuduğu bir haber sitesi, yakın dönemde, Türkiye solunun tarihinde önemli rol oynamış olan, Ayşe Nur ve Ragıp Zarakolu çiftinin yönettiği Belge (ya da bir aşamadan sonra Uluslararası Belge) Yayınları'nın önemini anlatırken, bu yayınevinin, 12 Eylül koşullarında yayınlanmış bir Marksist dergi olarak bile kendi başına önem taşıyan *II. Tez* dergisinin yayımını önemli riskler olarak üstlenmiş olduğuna dair tek kelime etmekten kaçınmıştır! Burada, artık “akademik saygınlık” kriterlerinin rol oynayamayacağı açıktır. *II. Tez* düpedüz yok sayılmaktadır!

Bunun nedeni elbette geçmişte “sivil toplumculuğa” ya da *II. Tez*'in nitelemesiyle “sol liberalizm”e karşı olanların zaman içinde aynı akıma hicret etmesidir. Yani tarihin tahrifatı burada siyaset, özgeçmiş ve ideolojinin bir karışımı olan nedenlerle gerçekleştirilmektedir.

İşte tahrifat dediğimiz şey budur.

1. Nail Satlıgan'ın devrimci Marksist akımla ilişkisi

Nail Satlıgan etrafında yaratılmakta olan tahrifat esas olarak iki konuyu kapsıyor. Bunlardan ilki Satlıgan'ın devrimci Marksist akımla ilişkisidir. Nail hayata gözlerini yumalı beri onun devrimci Marksizmle ilişkisi sorgulanmaktadır. Burada kuşkusuz tamamen safça oluşmuş kanaatler olabilir. Ama esas kaygının devrimci Marksist akımın Nail Satlıgan gibi solda herkesin önemsemediği, en çok da *Kapital* çevirmeni olarak tartışılmaz bir hizmeti olan bir aydının getireceği ek prestijden yararlanmasını engellemek olduğu açıktır.

Biz apaçık olgulara bakalım. Aşağıda sunacağımız olgular dizisi, üzerinde durulabilecek çok sayıda başka olgunun arasından özellikle seçilmiştir. İki kriter temelinde: Birincisi, öteki olguları yukarıda saydığımız yazı ve konuşmalarda, bazılarını birkaç defa öne sürmüş bulunuyoruz. Burada öne süreceklerimizin en azından ikisi yepyeni, daha önce tartışma masasına hiç getirmediğimiz olgular.

Olgular arasında yaptığımız seçimde uyguladığımız öteki kriter ise sunulan olguların Nail Satlıgan'ın en temel politik ölçüler ile kendini devrimci Marksist akıma mensup gördüğünü kanıtlıyor olması. Yani (birazdan sözünü edeceğimiz ilk örnek hariç) karine statüsünde değil bunlar; delil statüsünde.

1970'li yıllar: Faşizm analizi yoluyla dönüşüm

Biz öyküyü yaşadığı biçimiyle özetleyelim. Nail Satlıgan'ı biz 1974 yılında,

bizim de nispeten yakın bir dönemde asistan olarak bünyesine katılmış olduğumuz İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne geldiğinde tanıdık. Zamanla sohbetlerimizde, sosyalist harekete çok erken (yukarıda belirttiğimiz gibi 1965'te, 15 yaşında) katıldığını, 1968-1969 dönemecinde kendisinin de öğrencisi olduğunu, 1971'de Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşecek olan Robert Koleji'nde Maoizm (Aydınlık çizgisi) çok güçlü olduğundan bu akıma geçtiğini ve daha 18 yaşında bu çevreye bağlı *İşçi-Köylü* gazetesinin Yayın Kurulu'nda yer aldığını, ancak 12 Mart döneminde hapis yatarken Maoizmden koptuğunu öğrendik. Öykünün sağlığı açısından önemli olan bundan sonrasındır. Çünkü Nail Satlıgan Maoizmden koptuğunda bu akımı neredeyse lanetlemiş, ondan sonra da daima yerden yere vurmuştur. Hiç unutmuyoruz, 1970'li yıllarda Tüm Üniversite, Akademi ve Yüksek Okul Asistanları Birliği (Tümas) İstanbul Şubesi'nde birlikte çalışırken, TKP'lilerin Maocuları dışlama çabalarına, "ilerici saflarda milliyetçilere de yer vardır" gerekçesiyle karşı çıkıyordu. Bunun kendini devrimci gören bir akım açısından nasıl aşağılayıcı bir "savunma" olduğu sanırım kolaylıkla anlaşılacaktır.

Tümas'ta birlikte çalışırken elbette aynı fakültenin ve "kürsü"nün mensupları olarak aramızda çok sıkı bir diyalog vardı. Nail Satlıgan bu dönemde "kalın çizgi" diye bir ayrım geliştirmişti, siyasi pozisyonu esas olarak bu temelde belirleniyordu. Neydi bu "kalın çizgi"? Sovyetler Birliği'ni "sosyal emperyalizm" teşhisi ile esas (yükselen) düşman olarak gören Maoculara karşı bu işçi devletini savunanların, kendi aralarındaki farklar ne olursa olsun, Maoizmin bu tutumuna karşı ittifak içinde hareket etmeleri. Yani diyelim o dönemde kurulmakta olan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ile Türkiye İşçi Partisi arasında bir seçim yapmasa bile her sosyalistin onları Maoculara karşı savunması gerekiyordu. Ya da THKP-C'nin mirasından doğmakta olan Devrimci Yol, Devrimci Sol ve Kurtuluş arasında insanın bir tercihi olmayabilirdi ama Maoculara karşı bu akımlar savunulmalıydı. Yani "kalın çizgi" bir anlamda Sovyetler Birliği'ni, az ya da çok, ne ölçüde savunursa savunsun, Maoizme karşıtlıkta birleşecek bir akımlar bileşimi olarak görülüyordu.

Elbette böyle bir saflaşma bizim devrimci Marksist açımızdan Sovyetler ve Çin'i değerlendirmek için çok uygun görünmüyordu. Evet, 1971'den itibaren "pinpon diplomasisi" denen yaklaşımla ABD ile Çin arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Üstelik 1960'lı yıllarda SSCB-Çin gerilimi zaten yükselmişti. Ama bu iki gelişmeden hareketle, daha sonra Maoizmin (özellikle 1970'li yılların ortalarından sonra) dünya politikasında üstleneceği gerici çizgiyi öngörmek çok kolay değildi. Bunun en azından bir nedeni 1960'lı yılların ikinci yarısında yaşanan Kültür Devrimi idi. Bu büyük sarsıntının, taşlaşmış Sovyetler'den farklı olarak Mao Çin'inde yaşanabilmiş olması, bu toplumun ve başındaki komünist partinin daha ileri bir atılım vaat edebilecek nitelikte olduğu izlenimini yaratıyordu. Dolayısıyla, 1970'li yılların ilk yarısında henüz Çin'e karşı Sovyetler Birliği'ni ve dolayısıyla bu güçleri destekleyen yerli akımları kayıtsız koşulsuz desteklemeyi öngören bir çizgi bizim kafamıza yatmıyordu.

Bütün bunları şundan dolayı anlatıyoruz. Nail Satlıgan yaklaşık 1974 ile 1976 (veya 1977 başı) arasında Sovyet taraftarı olan akımlara daha yakın duruyordu. İçinde çalışmakta olduğumuz asistan örgütünün İstanbul şubesinde Maocular küçük sayılabilecek bir azınlıktı. Sovyet yanlıları daha güçlüydü. Ama esas güçlü ko-

alısyon, Devrimci Yol, Kurtuluş, ÇBS (Çizgisi Belirsiz Sosyalistler) olarak bilinen grup ve az sayıda devrimci Marksisti kapsayan koalisyondur. Biz de bu koalisyonun adayı olarak girdiğimiz şube başkanlığı seçimini kazanmıştık. Biz iki tarafa (Sovyet ve Çin yanlılarına) eşit mesafede duruyorduk, Nail Sovyet kanadına yakındı.

1976-1977 ders yılında Tümas İstanbul şubesi bir eğitim seminerleri dizisi yapmaya karar verdi. Nail Satlıgan faşizm konusunu üstlendi. Seminerin daha çok Türkiye odaklı olması beklenirdi, zira bu satırları okumakta olan herkesin muhtemelen bildiği gibi faşist hareket bu dönemde Türkiye’yi çoktan örtülü bir iç savaşa doğru sürüklemeye başlamıştı. Ama Nail Satlıgan hiç beklenmedik bir şey yaptı. Almanya’da faşizmin yükselmesi döneminde Trotskiy’in Almanya Komünist Partisi’ne yönelttiği eleştiriden hareketle Trotskiy’in faşizm teorisini anlattı ve doğru faşizm yorumunun bu olduğunu vurguladı. Nail Satlıgan, Tümas’ın Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi ile paylaştığı lokal salonundaki o cumba benzeri girintiye yerleştirilmiş konuşmacı masasından farklı bir insan olarak kalktı. (Bu olaya tanık olan insanların önemli bir bölümü hâlâ hayatta ve olayın kendisini hatırlamama ihtimalleri çok düşük.)

Geçmiş zaman, tam ayrıntısını hatırlamıyoruz ama belleğimizde bundan hemen sonra yer alan anı, Nail Satlıgan, Gülnur Acar-Savran ve bizim bir ortamda bu konuyu konuşmamız. Aynı akşam bile olabilir. Bizim ağzımızdan “Nail ne oldu böyle, hepimizi şaşırttın” gibi birtakım kelimeler çıktı. Nail Satlıgan ise yüzünde gergin bir gülüş, sanki önceden hazırlanmış bir cümle imişçesine kararlı bir tonla sordu: “Gözüne girdik mi bari?” “Göze girme”ye ihtiyacı yoktu. Hayatımızda, sadece o zamana kadar değil, o zamandan sonra da tanıdığımız en zeki ve kendini iyi yetiştirmiş insanlardan biriydi. Ama düşüncelerimizin böyle buluşması elbette çok sevindirici idi. O akşamdan sonra aramızda bambaşka bir yakınlık doğacaktı. (Bu olayın tanığını zaten belirttim. Gülnur Acar-Savran ile bugün (sol içi farklılıklar anlamında) hiçbir fikrimiz uyuşmuyor. Ama dürüstlüğüne herkesin sonuna kadar güvenebileceği biridir.)

1980’li yıllar: Politik devrim programının kabulü

Nail Satlıgan az yazdı ama öz yazdı. En önemli siyasi makalelerinden biri, 1988 yılında Moskova Duruşmaları Kampanyası’na ilişkin *Sınıf Bilinci*’ne yazdığı yazıdır.⁷ Bir kere yazının nerede yazıldığı önemlidir. Nail Satlıgan 1985’te yayınlanmaya başlayan, en kısa şekilde “fraksiyonlar üstü” olarak betimlenebilecek *II. Tez* dergisinin kurucularındandı. Orada daha ikinci sayıda Kronştadt üzerine (kitap değerlendirmesi) boyutlarını çok aşan bir yazı yazmış ve açıkça anti-Stalinist bir tutum sergilemişti.⁸ Yani (bilenler zaten bilir ki *II. Tez* kendini kuruluşundan itibaren Stalinizmden ayırmıştı) o dergide de yayınlatabilirdi ya da yayınlamayı

⁷ Nail Satlıgan, “Moskova Duruşmaları Kampanyası”, *Sınıf Bilinci*, sayı: 2, Eylül-Ekim 1988. *Sınıf Bilinci* dergisinin bütün sayılarına, onun halefi olan *Devrimci Marksizm* dergisinin sitesinde “Arşiv” sekmesinden ulaşılabilir (<http://www.devrimcimarksizm.net/en/arsiv/sinif-bilinci>)

⁸ Nail Satlıgan, “Kronştadt 1986”, *II. Tez*, sayı: 2, Şubat 1986. (*II. Tez* dergidir. Ama 12 Eylül’ün olası baskısından özgürleşme amacıyla kendine “kitap dizisi” adını takmıştır.)

deneyebilirdi Moskova Duruşmaları Kampanyası hakkındaki yazısını. Ama onu değil, 1988'de yeni yayınlanmaya başlamış olan *Sınıf Bilinci*'ni seçmişti mahreç olarak. Bu dergi, kendini açıkça "Troçkist" olarak ilan eden, ilk sayılarının her birinde Trotskiy'in yazılarına mutlaka yer veren, Stalinizm-Trotskizm tartışmasına ilişkin birçok yazı yayınlamakta olan bir dergi idi.

Ama işin burası yazının içeriğinde dile getirilen görüşlerden daha az önemli. Sonuç olarak, bir yazar belirli konularda fikirlerine katılmadığı bir çevrenin yayın organına o çevre ile paylaştığı bir görüşü ifade etmek için yazabilir. Nail Satlıgan, o sıralarda Sovyetler Birliği'nde yaşanan glasnost (açıklık) ortamında dünya çapında başlamış olan 1936-1938 Moskova Duruşmaları Kampanyası'nı Türkiye'de örgütleyenlerden biriydi. Bu yargılamalardaki sanıkların önemli bir kısmı ölüme mahkûm edilmiş ve kurşuna dizilmiş olan, aralarında Ekim devriminin en önde gelen önderlerinin de bulunduğu (Zinovyev, Kamenev, Buharin ve birçok başkaları) Bolşeviklerdi. Satlıgan, o sırada hâlâ ayakta olan Sovyet devletinin yüksek yargısının, bu Bolşeviklere itibarlarını iade etmesi için yürütülen kampanyanın Türkiye ayağında görev almıştı. Hem kampanyayı hem de Moskova Duruşmaları'nı ele alan bir yazıyı yazdığı. Yazının bağlandığı yer, buradaki konumuz açısından siyasi bakımdan en önemli noktadır.

Nail Satlıgan, "Bir vicdan borcu mu, bürokrasiyle mücadele mi?" başlığını taşıyan ve yazının sonucu olarak okunabilecek son alt bölümde, kendi siyasi pozisyonunu da açıklıyor. Moskova Duruşmaları üç dalga halinde yapılmıştı. Her üç davanın bir numaralı sanığı Trotskiy idi. Ama öte yandan iktidarı fethetme sürecinde Stalin'le uzun süre işbirliği yapan, sonra muhalefete geçen ama nedamet getirerek tekrar muhalefete katılan birçok Bolşevik önder de bu davalarda yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Bunların iadei itibarını istemek ve Stalinist bürokrasiyle asla uzlaşmamış olan Trotskiy'in iadei itibarını istemek aynı anlama mı geliyordu? Satlıgan, bütün sanıkların iadei itibarının bu yargılama sürecinin güvenilirliğini yerle bir edeceği için bürokrasiye darbe vuracağını ve haksız yere asılanlar için bir vicdan borcunu yerine getireceğini savunuyor. Ama bu hukuki ve ahlaki düşüncelerden sonra işin politik anlamını derinleştiriyor. Alıntılıyoruz:

Stalinci temizlikler, işçi sınıfı içindeki ayrıcalıklı bir azınlığın, bürokrasinin, işçi sınıfının kitlesine karşı tezgâhladığı "siyasal karşı devrim" in nihai aşamasını simgeler. Bu anlamda, kampanyanın başlamasından bu yana elde edilen ve bu karşı devrimin temelinde yatan tasfiyelerin her türlü meşruluktan yoksun olduğunu tescil eden başarılar, bürokrasiye karşı "siyasal devrim" mücadelesinde yeni mevziler ele geçirildiğini ifade eder. (...) böylece Stalinciliğin devrimci bir alternatifinin o zaman da mevcut bulunduğunun, devrimci Marxist muhalefetin programının hem sosyalist hem de demokratik bir çözümü temsil ettiğinin ortaya çıkması ve Sovyet kitlelerince anlaşılmasını ister istemez kolaylaştıracak olması ise, şimdilik yalnız bizler için, tarihî haklılığımızın yeni bir göstergesini oluşturuyor.⁹

Burada iki çarpıcı nokta var. Birincisi, Trotskizm olarak bilinen ve Nail Satlıgan'ın da bizim gibi "devrimci Marksizm" olarak andığı akımın en ayırt edici

⁹ Satlıgan, "Moskova Duruşmaları", a.g.m., s. 80-81.

yanı ne Stalin'in despotizmi ne de hatta çok derin bir teorik tahlile yaslanan bürokratik yozlaşmadır. Stalinist bürokrasinin Sovyetler Birliği'nde sosyalist inşanın, uluslararası alanda ise dünya devriminin önünde bir engel olarak yükselmesi tespitlerinden çıkarılan programatik görevdir: bürokrasinin politik ("siyasal") devrim yoluyla devrilmesi. Nail Satlıgan "siyasal devrim"e sahip çıkıyor. Örneğin, bütün dünyanın Trotskist olarak gördüğü Isaac Deutscher politik devrim fikrine uzak durur, bürokrasinin içinden bir kanadın durumu tedrici olarak düzelteceği umudunu korur. Nail Satlıgan ise IV. Enternasyonal'in Geçiş Programı'nın bu ayırt edici hedefine sahip çıkıyor. "Trotskist" (devrimci Marksist) olmanın başka ne tanımını arayacaksınız?

İkincisi ise mantıksal tartışmaların ötesinde Nail Satlıgan'ın son cümlesinde ortaya çıkan duygusallık: "... şimdilik yalnız bizler için, tarihî haklılığımızın yeni bir göstergesini oluşturuyor." Nail Satlıgan kimden "biz" olarak söz ediyor? Onu bizden, devrimci Marksist akımdan koparmaya çalışanlar şu alıntıdaki "biz" in neyi kapsadığını bir zahmet açıklarlar mı?

1990'lı yıllar: Devrimci Marksist bir akımla politika yapmak

Nail Satlıgan'ın devrimci Marksist akım ile ilişkisi sadece (ilk anlattığımız olayda olduğu gibi) Trotskiy'in teorik görüşlerini kabul etmekle ya da (ikinci sırada anlattığımız yazıda olduğu gibi) Trotskiy'in ayırt edici politik-programatik görüşlerini kabul etmek ve kamu önünde savunmakla sınırlı kalmadı. 1990'lı yıllarda devrimci Marksist bir siyasi akım olan ve bizim de mensubu olduğumuz Patronsuz Generalsız Bürokratsız Sosyalizm (PGBS) grubu içinde çeşitli platformlarda politik faaliyet yaptı.

Bu platformlardan biri Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) içinde PGBS, Metin Çulhaoğlu ve arkadaşlarının Sosyalist Politika grubu ve sözcülüğünü Merdan Yanardağ'ın yaptığı bir bağımsızlar grubunun birlikte kurduğu bir parti içi platform olan Sosyalist Emek İnisyatifi (SEİ) idi. Metin Çulhaoğlu'nun ölümünden sonra yazdığımız bir yazıda ÖDP'nin 1997 sonunda yapılan İkinci Kongresi'nde bu platformun nasıl başarılı bir mücadele verdiğini anlatmıştık.¹⁰ Orada Metin Çulhaoğlu'nun ve bizim SEİ'nin sözcüleri arasında yer aldığımızı belirtmiştik ama öteki hatiplerden söz etmemiştik. Nail Satlıgan da (aynen Metin Çulhaoğlu gibi) yüksek hitabet yeteneği ile o konuşmacıların arasında yer alıyordu.

Nail Satlıgan oraya sözcü olarak bağımsız biri gibi mi katılmıştı? Elbette hayır. PGBS kontenjanından katılıyordu SEİ'nin faaliyetlerine. Bunun yaşayan kanıtı, Nail Satlıgan'ın o tarihte başka ne politik faaliyet yaptığı sorusuna cevap verildiğinde ortaya konulmuş olur.

1996 ila 1999 arasında Nail Satlıgan *Sınıf Bilinci*'nin Yayın Kurulu üyesiydi, birlikte çalışıyorduk. Doğrudan politik faaliyetin içinde bulunan üç Yayın Kurulu üyesi bir "yürütme" ya da "sekretarya" (bu terimlerden hangisinin kullanıldığını

¹⁰ "Trotskizm ile Stalinizmin En Çok Yaklaştığı Ama Birbirine Değmediği An", 18 Ağustos 2022, <https://gercekgazetesi1.net/teori-tarih/trotskizm-ile-stalinizmin-en-cok-yaklastigi-ama-birbirine-degmediği>.

hatırlayamıyoruz) görevi yapıyordu ama tam yetkili bir Yayın Kurulu'nda çok sayıda başka arkadaşımız da yer alıyordu. Nail Satlıgan da bunlardan biriydi. Yukarıda Nail Satlıgan'ın 1980'li yılların sonunda çıkan bu dergiye daha ikinci sayısından itibaren yazı yazmasının (ve sonra da yazmaya devam etmesinin) anlamından söz etmiştik. Şimdi durum değişmişti. Nail Satlıgan derginin yalnızca yazarı değildi artık, ev sahibiydi. Yani devrimci Marksist (Trotskist) bir derginin yönetiminde yer alıyordu..

Bunun daha da derin anlamını kavrayabilmek için *Sınıf Bilinci*'nin evrimi konusunda asgari düzeyde de olsa bilgi sahibi olmak gerekiyor. *Sınıf Bilinci* ilk yayınlandığında herhangi bir çevre, akım ya da örgütün yayın organı değildi. Elbette geniş bir anlamda Trotskistlerin yayın organıydı, ama esas olarak düşünsel bir ortaklığı temsil ediyordu, bir siyaseti değil. Zamanla çeşitli merhalelerden geçtikten sonra, 1994-1996 arasında yayınına ara verdi. 1996'da yeniden yayınlandığında yukarıda sözünü ettiğimiz yapıya kavuşmuştu.

Ama bu arada başka bir gelişme daha olmuştu. PGBS siyasi akımı, kendisi ile aynı adı taşıyan aylık gazeteyi çıkartmaktan vazgeçmişti (bunun nedenlerine birazdan değineceğiz). Dolayısıyla, *Sınıf Bilinci* PGBS'nin kendini ifade ettiği tek yayın haline gelmişti. Tam da bu nedenden dolayı 1996'da gerçekleştirilen yeniden yapılanma sürecinde dergiye bir yeni bölüm katılmıştı: Her sayının başında "Sınıf Belleği" adını taşıyan bir bölüm açılmıştı. Bunun amacı derginin sadece teorik bir organ olmaktan çıkarıp, dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri ve PGBS'nin bu konulardaki politik tutumunu okuyucu kitlesine aktarabilmektir. "Sınıf Belleği" çoğunlukla 30 sayfa civarında oluyordu, yani derginin asli bir boyutunu oluşturmaya başlamıştı. Örneğin Türkiye solu ve ÖDP içinde çok büyük tartışma çıkaran 28 Şubat askerî müdahalesinde PGBS'nin çok yankı getiren, birçok siyasi rakibinin bile doğruluğunu sonradan teslim ettiği analizi ve politikası "Sınıf Belleği" aracılığıyla yayılıyordu.

Bütün bunların anlamı açıktı. *Sınıf Bilinci* artık PGBS'nin gayri resmî yayın organıydı. ÖDP içinde ve dışında her kim PGBS'nin görüşlerini öğrenmek istiyorsa *Sınıf Bilinci*'ne bakıyordu. Nail Satlıgan işte böyle bir derginin, yani bir siyasi grubun yayın organının Yayın Kurulu'nda oturuyordu. Sadece bu kadar da değil. "Sınıf Belleği" bölümünde yer alan yazıların çoğunluğu Nail Satlıgan ile bizim kalemi-mizden çıkıyordu. Daha genç kuşaktan bir arkadaşımız da epey katkı yapıyordu ama ağırlık ikimizdeydi.

Yani Nail Satlıgan hem yazıyla hem konuşma (kitlesel hitap) yoluyla bizimle aynı politikayı savunuyordu. Aramızda farklılıklar yok muydu? Somut konularda evet. Ama hangi siyasi akımın içinde iki aydın arasında somut birtakım konularda farklılıklar olmaz ki? Bunların çok büyük çoğunluğu konjonktürel, geçici, arızî meselelere ilişkindi. İlkesel, programatik, örgütsel vb. farklılıklar olmuyor değildi, ama bunlar temelde bizi birbirimize bağlayan çok kapsamlı ve sağlam ortaklığın yanında önemsiz kalıyordu. Bu konuya biraz sonra döneceğiz.

Bu noktada bir hatırlatma yapmak gerekiyor. Nail Satlıgan 63 yıllık hayatının yalnızca iki döneminde aktif, örgütlü politika içinde bulundu. İlki 1965-1971 arasında TİP'te başlayan hızlı politizasyon içinde, dönemin son üç yılında Maoist olmasıyla noktalandı. İkinci örgütlü politika dönemi ise ÖDP'nin kuruluşu ile

başladı. 1996 sonundan itibaren Nail Satlıgan *Sınıf Bilinci* çatısı altında mücadele etti, ÖDP içindeki konumu da buna bağlı olarak belirlendi. Demek ki bu dönemde devrimci Marksist idi.

1999 kırılması

Buraya kadar yazılanlar, Nail Satlıgan'ın, devrimci Marksist akımın bir mensubu olduğunu bizce hiçbir soru işareti bırakmaksızın kanıtıyor. "Trotskist falan değil" diyenlerin artık bu konuda ısrar etmemeleri, dürüstlüğün ve Türkiye solunun tarihinin yanlış yazılmasının önüne geçilmesinin bir gereği olarak ortadadır.

Ama yine de onların bugüne kadar böyle konuşmasını mümkün kılanın ne olduğuna ilişkin genç okurumuza bir açıklama yapmamız iyi olur, ki yarın işin bu yanı bugün konuşulmadığı için sanki yeni bir keşif yapılmış etkisi doğmasın. Buna daha önce değindik ama esas yeri burası.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ikinci politik dönem Nail Satlıgan açısından belki de siyasi hayatının en mutlu dönemi idi. Başka bir yazımızda belirttik: Nail Satlıgan "parti" denince mutlaka "kitle partisi" ya da ona yakın bir örgüt anlardı. Bu, ona özgü bir şey de değildi. Dev bir yükseliş döneminin içine doğan 1968 kuşağı, Türkiye İşçi Partisi gibi bir deneyimden geçtiği ve daha sonra hareket çeşitli ideolojik-politik dallara ayrıldığında bile içinden toplum üzerinde büyük etki bırakan örgütler doğduğu için, sıfırdan başlamak, iğneyle kuyu kazmak onların lûgatinde yoktu. Oysa gerek dünyada gerek Türkiye coğrafyasında, küçük bir örgüt evinde kurulmakla birlikte zamanla devasa boyutlara erişen nice sosyalist örgüt vardır. Nail Satlıgan'ın ikinci politik dönemi, 1980 ertesinde ilk kez hem bütün topluma hitap edebilen bir parti (birleşik bir parti olarak ÖDP) hem de o partinin içinde doğru ideolojik-politik bir hattı savunan bir eğilim içinde var olma olanağını sağladığı için ona çok uymuştu.

Bu düş 1999'dan sonra çöktü. Önce PGBS bölündü, sonra ÖDP. ÖDP'nin öyküsü hem çok daha iyi biliniyor hem de yazımızın konusu açısından ikincil. Bu yazı için önemli olan PGBS'nin bölünmesi. Uzun bir öykü anlatıp okuru ayrıntılarla sıkmayacağız. Üç-beş cümlede özetleyecek olursak, 1970'li yıllarda doğmuş, 12 Eylül'ün baskısı altında durakladıktan sonra 1987'den itibaren yeniden harekete geçmiş olan Türkiye Trotskist hareketi, örgütsel alanda Leninizmi önüne bir numaralı görev olarak koymamıştı. PGBS bu alışkanlığı kırarak 1993 yılından itibaren bir "Bolşevikleşme" politikası izlemeye başladı.¹¹ Ama ağaç yaşken eğilir. Eski dönemden kalma gelenekler örgütün Bolşevikleşmesine direndi. Düzgün bir çalışma yapılamadığını herkes kabul ediyor ama kimi unsurlar bu konuda parmaklarını kıpırdatmaya razı olmuyordu. Belirli bir andan sonra hareket geriye düşmeye başladı. 1999 yılında örgütsel Bolşevizmi savunan (bizim de içinde yer aldığımız) taraf, herkesin doğru olduğunu bildiği gerekçeleri ileri sürerek kördüğümü kesti ve yeni bir dönem başlattı.

¹¹ Bu yeni yönelişin dışı açılan yüzü *Sınıf Bilinci*'nin Ocak 1994'te yayınlanan 14. sayısında mükemmel ifadesini bulur. En sonda yer alan ve devam etmekte olan bir polemige ilişkin bir yazı dışında sayının geri kalanı baştan aşağı Lenin ve parti sorunu üzerinedir.

Tabii örgüt içindeki bu sarsıntı *Sınıf Bilinci*'ni de etkiledi. Doğrudan örgütsel faaliyet içinde bulunmayan Nail Satlıgan ve bazı başka Yayın Kurulu üyeleri sorunu anlayamadılar. Diğer arkadaşlarımızı bir yana bırakalım. Nail Satlıgan'ın bu kopuşu anlayamamasının nedenini biraz deşelim.

Nail Satlıgan devrimci Marksist olmasına devrimci Marksistti ama devrimci Marksist hareketin içinde 1968 sonrasında yaşanan bir gelişmenin etkisi altında kalmıştı. Bu gelişme, hareketin uluslararası planda örgütsel olarak en güçlü kanadı olan ve Birleşik Sekretarya olarak bilinen akımın, harekete 1968'de katılan aydınlarının 1970'li yılların ortasından itibaren sol liberalizmden ve postmodernizmden etkilenmesiyle başlamış, zamanla örgütsel alanda önce bir ölçüde gevşemesi, sonra yavaş yavaş laçkalaşması olarak ilerlemişti. Gorbaçov döneminin açılması (1985) ve Berlin Duvarı'nın çöküşü (1989) ile birlikte bu, devrimci Marksizmden kopuş biçimini alıyordu. İşin Nail Satlıgan açısından belirleyici yanı şuydu: Birleşik Sekretarya'nın önderi ve teorisyeni, Ernest Mandel'di. Mandel, ölümünden sonra *Sınıf Bilinci*'nin Mandel'e hasrettiği bir dosyada yer alan yazımızda yaptığımız bir değerlendirmede¹² anlatmaya çalıştığımız gibi, çelişik bir tarihsel mirası olan bir şahsiyetti. Bizce, başka bütün kusurlarına rağmen, 20. yüzyılın ikinci yarısının en iyi Marksist iktisatçısı idi (hâlâ böyle düşünüyoruz). Ama siyasi hayatı ağır hatalarla doluydu, 1980'li yıllardan itibaren de devrimci Marksizmin abecesine uymayacak politik pozisyonlar savunarak önderliğini yaptığı hareketin (yukarıda söylediğimiz gibi zaten içten içe yaşanmakta olan) çözülmesine katkıda bulunmuştu. Okurun merakını tatmin etmek için en büyük hatasını söyleyelim: Gorbaçov'u destekledi!

Nail Satlıgan, Mandel'i Marksist iktisatçı olarak (biraz önce belirttiğimiz gibi, bizce de haklı olarak) çok önemsiyordu.¹³ Bunun etkisi altında klasik Marksizmin büyük önderlerinin soy ağacında hak edilmiş bir yere sahip olduğunu düşünüyor, politik açıdan onun ve örgütü Birleşik Sekretarya'nın izlediği siyasi hattı eleştirel olmayan biçimde benimsiyordu.

Böyle bir etki altındaki bir aydının, bir devrimci çekirdeğin Bolşevik örgütsel disiplinin yerleştirilmesi uğruna bölünmesinin anlamını kavraması mümkün değildi. Birleşik Sekretarya ortamlarında ve literatüründe bu meseleler konuşulmuyordu bile.¹⁴

Birleşik Sekretarya'nın, Nail Satlıgan'ın ufkunu sınırlamasının sonuçları başka alanlarda da zaman zaman görünüyordu. Bir dizi konuda Nail Satlıgan'ın siyasi pozisyonu "orta yolcu" denebilecek özellikler gösteriyordu. Türkiye politikası açısından en önemli konulardan birinde, ulusal sorunda, Lenin'in sonuna kadar mücadele etmiş olduğu "coğrafi olmayan kültürel özerklik" programını savunuyordu. Ortadoğu politikası açısından belirleyici konu olan Siyonizm meselesinde, çok eleştirel bir

12 "Mandel'in Tarihteki Yeri: Geçici Bir Bilanço", *Sınıf Bilinci*, sayı 18, Yaz 1997.

13 Bunun tipik bir ifadesi, *Sınıf Bilinci*'nin Mandel'e hasrettiği dosyada, biz Mandel'i siyasi olarak sert eleştirilere tâbi tutarken Nail Satlıgan'ın onu tamamen 20. yüzyıl kapitalizmine ilişkin analizi temelinde değerlendirmesidir: bkz. Nail Satlıgan, "Mandel, geç kapitalizmin kuramcısı", *Sınıf Bilinci*, sayı 18, Yaz 1997.

14 İronik biçimde, böyle sorunları kendi örgütünün iç tartışmalarında gündeme getiren yine Mandel olmuştur. Mandel'in örgüt içindeki bu baştan aşağı çelişkili konumunu, yukarıda atf yaptığımız *Sınıf Bilinci* yazısında uzun uzun ele almış olduğumuz için bu yazıyı doğrudan ilgilendirmeyen bu konuya burada girmiyoruz.

tutumu olmasına rağmen İsrail'in "demokratik bir ülke" olduğuna dair bir yanılma içindeydi.¹⁵ 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ertesinde kısa süre için de olsa Marksizmin yanlışlanmış olduğu izlenimine kapılmış olması, klasik Marksizmin dünya devrimi konusundaki tezini bile tam içselleştirememiş olduğunun bir işareti olarak görülebilir.¹⁶ Bir bakıma Nail Satlıgan'ın Sovyetler Birliği konusunda, her şeye rağmen Deutscheri denebilecek bir sapma gösterdiği düşünülebilir. Kim bilir, Maoizmden koptuktan sonra benimsediği "kalın çizgi" yaklaşımı gönül belleğinin bir yerinde hâlâ yaşıyordu muhtemelen. İşte Bolşevik örgütlenme anlayışının ve her koşul altında bir Leninist parti inşasının önemini tam olarak kavrayamaması da bu "orta yolcu" damarın bir ifadesiydi.

Bu bölümün başlığında yer alan "kırılma"yı sadece "kopuş", "sarsıntı" vb. anlamına kullanmadık. Kelimenin asıl anlamına şimdi geliyoruz. Nail Satlıgan 1999 bölünmesinden dolayı kelimenin duygusal anlamında "kırıldı". Tabii bunun ceremesini de biz çektik. Koskoca 1990'lı yılları bize hak vererek geçiren birtakım eski yoldaşlarımız, kendilerinin ısrarla sürdürdüklerini alenen itiraf ettikleri bir örgütsel davranış kalıbını, yanlış olduğunu bile bile devam ettirdikleri için sonunda "biz ayrı yürüyeceğiz" dediğimizde bizi suçlu ilan ettiler. Dışarıdan bakanlar da (enternasyonal inşa yolunda birlikte çalıştığımız uluslararası alandan yoldaşlarımız bile!) yaşananı anlamadılar. Nail Satlıgan da bunlardan biriydi.

Tarih bizi haklı çıkardı. Aylık bir gazeteyi çıkartıp yaşatmayı bilemeyen, tek yayını olan teorik dergiyi bile daima gecikerek yayınlayan, sayısız işçi örgütlenmesi olanağı doğduğu halde bu fırsatları sorumsuzca israf eden bir siyasi hareketin yerine kurulan odak, neredeyse 20 yıldır en ufak bir aksama olmadan bir işçi gazetesi yayınlıyor; 2006'dan beri çıkardığı teorik dergiyi 50. sayısına ulaştırdığı gibi, altı yıldır bu derginin İngilizce yıllığını yayınlıyor; çeşitli bölge ülkelerinden kardeş örgütlerle yabancı dilde bir siteyi (RedMed) başarılı biçimde yönetiyor; en önemlisi, Türkiye'nin bazı işçi havzalarında çok sayıda fabrikada örgütlenmiş olan işçi sınıfı karakterinde bir partiyi kurup henüz alçakgönüllü boyutlarda olsa da büyümüş bulunuyor. Nail Satlıgan, Hegel'in bazen bölünme büyümenin tek yoludur düşüncesini hesaba katmadığı için bu kararın doğruluğunu göremedi. Bize darıldı. Başkalarının onu bizden farklı bir yere koyarken dayandıkları tek makul gerekçe budur.

Yoksa görüşleri değişmedi. Nail Satlıgan öldüğünde de aynen 1980'li ve 1990'lı yıllarda olduğu gibi, devrimci Marksistti.

Kimileri diyecek ki, siz kendiniz başka yerlerde kabul etmişsiniz Nail Satlıgan'ın kendine Trotskist demediğini. Doğrudur. Ama Nail Satlıgan'ın devrimci Marksist olduğunu reddettiğini kimse ne gördü ne duydu. Biz, kimsenin devrimci Marksist olması için Trotskist olduğunu ilan etmesini önkoşul sayan doktrinerler değiliz. Na-

¹⁵ İsrail'in ırkçı karakterinin her türlü demokrasi tartışmasını dışladığı konusunda daha derin kaynaklara girmeden Amerikalı bir Yahudi yazarın son dönemde *New York Times*'de yazdığı bir İsrail eleştirisi İngilizce bilen okurlarımız için çok önemli deliller sunacaktır: Peter Beinart, "You Can't Save Democracy in a Jewish State", <https://www.nytimes.com/2023/02/19/opinion/israel-democracy-protests.html>.

¹⁶ Herhangi bir yanlış anlamayı engellemek için ekleyelim: Nail Satlıgan'ın Mandel hayranlığı onu Gorbaçov destekçiliğine asla taşımadı.

sıl Trotskiy, IV. Enternasyonal'in sadece Lenin'in değil, Rosa Luxemburg'un ve Karl Liebknecht'in de önderliğinde yürüyeceğini söylüyorsa,¹⁷ biz de dünya devrimi programını savunanları devrimci Marksist olarak sınıflandırıyoruz, bizden kabul ediyoruz.

2. Nail Satlıgan'ın Marksizmini fikirdaşlarından koparmak

Nail Satlıgan'ın Türkiye solundaki yeri sorununu uzun ele aldık zira ileride onun hakkında tartışılacak ilk konu bu olacaktır. Şimdi ele alacağımız konu ise ele alınması çok daha kolay olan bir mesele. Kolaylığı da aslında tam da tahrifatın nasıl akla hayale gelmeyecek konularda bile yapılabileceğini gösteriyor bize.

Üzerinde duracağımız konu bu sefer Nail Satlıgan'ın Marx'ın kapitalizmi kavrayışının onun da parçası olduğu bir yazarlar grubunun kavrayışından farklı olduğu iddiası. Bu konuda yayınlanmış herhangi bir çalışma yok. Ama fikir işleniyor. Korkarız ki, bir süre sonra, bizim artık herhangi bir tartışmaya müdahale etme olanağımız ortadan kalkınca, Türkiye solunda bir de böyle bir yarıktan söz edilmeye başlanacaktır.

“Onun da parçası olduğu bir yazarlar grubu” dedik, ama başkası adına konuşmayacağız, sadece kendi adımıza konuşacağız. Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın Marksist değer ve sermaye teorisi kavrayışı, iki insanın aynı teoriyi kavrayışı ne ölçüde olabilirse o ölçüde *özdeş* olarak nitelenebilecek yakınlıktaydı. Şimdi bizim aramızda bu konuda da bir fark yaratma çabası ancak tahrifata girer.

Marx'ın kapitalizmi açıklamak ve dünyayı komünizme hazırlamakta olduğunu göstermek üzere geliştirdiği ve en gelişkin ifadesini *Kapital*'de bulan teori Marksizmin son yıllarda maruz kaldığı bütün saldırılara rağmen dünyanın her köşesinde milyonlarca kişi ve on binlerce aydın, felsefeci ve bilim insanı tarafından hâlâ kabul edilir, kapitalist toplumun anahtarı olarak görülür. Ama bu teorinin alımlanması, yani kabul tarzı sayısız farklılıklar gösterir. Bizim kanaatimize göre çok büyük ölçüde yanlış anlaşılmıştır. İşte bu rengârenk farklılıklar evreninde Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın bu teoriyi kavrayışları aynı rengin aynı tonundadır.

Bunu teorik olarak anlatmaya çalışmamız mümkün değil çünkü karşımızda bizim “ayrılıklarımızı” kanıtlara dayalı olarak ortaya koymaya çalışan bir çalışma yok, bir rivayet var. Bu nedenle, biz bu yazıda konuyu Nail Satlıgan ile Sungur Savran'ın arasında bu konuda yaşanan kişisel alışverişin bazı evrelerine değinerek anlatacağız.

Biz Nail Satlıgan'dan dört yaş daha büyüğüz. Bu, aramızda hiçbir zaman bir yaş hiyerarşisine yol açmadı. Nail Satlıgan'ın kişiliği, zekâsı, olgunluğu, özgüveni böyle bir hiyerarşinin yeşermesine dahi fırsat vermeyecek bir düzeyde idi. Yaş farkına değinmemizim nedeni başka. Bu yüzden, hasbelkader, biz Marksist ekonomi politik eleştirisinde derinlemesine bir çalışmayı Nail Satlıgan'dan birkaç yıl daha erken

17 “Dördüncü Enternasyonal uğruna yürütmekte olduğumuz çalışmayı ‘üç L'nin’ önderliğinde görebiliriz: yani sadece Lenin'in değil, Luxemburg'un ve Liebknecht'in de.”, L. D. Trotsky, “Luxemburg and the Fourth International”, *Rosa Luxemburg Speaks*, der: Mary-Alice Waters, New York: Pathfinder Press, 1970, s. 454.

yaptık. Her ikimiz için de bu bir tutkuydu. Daha sonra yakınlaşacağımız bir başka arkadaşımız olan E. Ahmet Tonak (gerçi o ikisi aynı zamanda gençlik arkadaşındı) ile birlikte tam da bu konudaki çalışmalarımızın bir kısmını birlikte yayınladığımız bir kitabın (*Kapital'in İzinde*) üç imzalı önsözünde bunu şöyle ifade ettik: “Yani Marx ve *Kapital*, bizim komünizm ile kurduğumuz bağda unutulmamış bir ilk aşk niteliğini taşıyor. Bu kitap işte o ilk aşkın ilanidir.”¹⁸

Ama ekonomi politiğin eleştirisi her ikimiz için de bir tutku olduğu için, ikimiz de üniversitedeki çalışmalarımızda da bu alana yoğunlaştık, doktora tezlerimizi bu konuda yazdık. Yukarıda yaş farkından bu yüzden söz ettik: Biz doktora tezimizi 1977’de savunduk, Nail Satlıgan ise 1982’de. Akademik dünyada Marx’ın emek değer teorisi üzerinde bilimsel çalışma yapmak tehlikeli bir konudur. Bizim, birlikte çalıştığımız (o zamanki adıyla) “kürsü”nün karakteri dolayısıyla durumumuz biraz daha iyiydi, zira her ikimizin de tez danışmanı Sencer Divitçioğlu’ydu. Ama jüride başka “kürsü”lerden öğretim üyeleri bulunuyordu, bunlar konjonktürü uygun bulsalar engelleme taktikleri uygulayabilirlerdi. Ama biz şanslı olduk. Ne ona ne bana böyle bir baskı yapılmadı. Her ne kadar Nail Satlıgan tezini savunduğunda biz yurt dışında araştırma yapıyor olsak da onun da bizim gibi tezini has fikirlerinden ördüğünü, hiçbir oto-sansür uygulamamış olduğunu biliyoruz. Ortada aksine hiçbir karine yok. Öyleyse bu metinlerin ikisi de kendi yazarının düşüncesinin ve (daha sonra yazmış olduğumuz birçok başka metinle birlikte) Marx’ın değer teorisini kavrayışımızın sadık birer aynasıdır. Şunu da ekleyelim: Nail Satlıgan ile biz çok farklı kişilik yapılarına sahiptik ama en azından bir konuda çok ortak bir yanımız vardı: Düşüncelerimizde kıskançça bağımsızdık. Biz tezimizi yazarken kimseye danışmadık. Nail Satlıgan’ın da danışmadığını biliyoruz. Zaten çevremizde, danışmanımız olan Sencer Divitçioğlu bu tezleri derinlemesine değerlendirebilecek tek kişiydi, o da Marx’ın değer teorisi konusunda bizden çok farklı düşünen biriydi.

Biz tezimizi savunduktan bir süre sonra, Nail Satlıgan (yanılmıyorsak yine beraberimizde Gülnur Acar-Savran olmak üzere) sık sık yaptığımız sohbetlerden birinde yaklaşık şöyle dedi: “Tezin emek değer teorisinin çok sağlam bir savunması olmuş, kelime kelimesine katılıyorum.” (Tanığımız yine Gülnur Acar-Savran’dır. Yalnız bu sefer o sohbet sırasında aramızda olduğu konusunda yüzde yüz emin değiliz.) Bu, ilk bakışta sanılacağından daha özel bir yakınlık ifadesiydi. “Marksistler zaten Marx’ı savunur, ne var bunda?” olarak düşünülmemeli. Yukarıda Marx’ın değer teorisi konusundaki kavrayışın sonsuz çeşitliliğinden zaten söz ettik. Ama bizim tezimizin konusu dolayısıyla, Nail Satlıgan’ın sözü çok daha özel bir değer taşıyordu.

1970’li yıllar, İtalyan-İngiliz iktisatçısı Piero Sraffa’nın 1960’ta yayınlamış olduğu bir kitaba yaslanan bir dizi Marksist iktisatçının (Maurice Dobb, Ronald Meek ve başkaları) ve yeni-Ricardocu olarak anılan çok sayıda iktisatçının Marx’ın değer teorisine cepheden taarruza geçtiği ve bütün iktisat âleminin bu tartışmalarla sarsıldığı bir dönemdi. Tartışma çok karmaşık yanlar içeriyordu, Marx’ın teorisinde birçok boşluk ve mantıksal hata olduğu iddia ediliyordu. En önemlisi, Marx’ın mü-

¹⁸ Nail Satlıgan/Sungur Savran/E. Ahmet Tonak, *Kapital'in İzinde*, İstanbul: Yordam Kitap, 2012, s. 12.

badele değerleri (değerler) ile üretim fiyatları arasındaki geçişe ilişkin “dönüşüm” olarak adlandırılan işlemi bütünüyle geçersiz sayanlar çoğunluktu. Bizim tezimiz bütün bunlara cevap vermeyi hedefleyen bir tezdi. “Dönüşüm sorunu” denen tartışmanın bütününe ise tamamen Marx'ın teorisinin yanlış anlaşılmasına dayandığını kanıtlamaya girişmiştik. Nail Satlıgan'ın “kelimesi kelimesine katılıyorum” dediği çalışma işte böyle bir mayın tarlasında bir yolculuğun ürünüydü.¹⁹

Nail Satlıgan bu fikir birliğinin en azından iki boyutunu kendi doktora tezinin iki merhalesinde açıkça işaret etmiştir.²⁰ Onun doktora tezi emek değer teorisinin (teorilerinin) uluslararası alana uygulanması yolunda (çok değerli) bir çaba olduğu için, bizim tezimizde ele alınan başka konulara değinilmemiştir. Ne var ki, Satlıgan'ın bizim çalışmamıza yaptığı referansların biri “dönüşüm sorunu” ile ilgilidir ve Nail Satlıgan'ın benimsediği “dönüşüm yordamı”nın bizim önerdiğimiz yöntem olduğunu belirtmektedir. “Dönüşüm sorunu” üzerinde Marksistler ve Marksizm karşıtları arasında var olan cümbüş ve kargaşayı biraz tanıyanlar, ilk bakışta teknik bir mesele gibi görülebilecek olan bu noktanın gerçek teorik önemini değerlendirebilir.

İki Marksist ekonomi politik eleştircisinin gençliklerindeki bu ortaklık, hayır özdeşlik, hayatlarının son deminde de yeniden teyit edilmiştir. Yordam Kitap'ın *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*'nun hazırlıkları, Nail Satlıgan'ın sağlığının iyice kötüleşmeye başladığı bir aşamada yapıldı. (Kitap yayınlandığında Satlıgan artık hayatta değildi.) Orijinal planda *Kapital*'in tanıtım yazısını Nail Satlıgan'ın yazması öngörülmüştü. Olayların gelişimini kitabın yayıncısı Yordam Kitap'ın daha sonra kitapta yaptığı açıklamadan izleyelim:

Yıllarını *Kapital*'e vermiş, Marksizmin bu kapsamlı başyapıtının Almanca aslından Türkçeye kazandırılması projesine öncülük etmiş seçkin bir yazar olarak, bu kitap için *Kapital*'i yazma görevi Nail Satlıgan'a önerilmişti. Ama Satlıgan'ın sağlık durumu bu yazıyı yazmasına olanak tanımadı. Yazının Satlıgan-Savran ortaklığıyla yazılması girişimi de (Sungur Savran'ın 209. sayfadaki dipnotta açıkladığı gibi) sonuçsuz kaldı.²¹

Neden sonuçsuz kaldığına da kısaca değinelim. Satlıgan'ın sağlığının yoğun bir çalışma yapmasına izin vermeyeceği anlaşılınca Sungur Savran, metni Satlıgan'la istişare sonrası kendisinin kaleme almasını, ama sonuçta ortak imzalanmasını önerdi. (Geçerken söyleyelim, Sungur Savran'ın kitapta Marksizmin bir başka başyapıtına ilişkin tanıtım yazısı olması zaten çok daha önce kararlaştırılmıştı: Lenin'in *Devlet ve Devrim*'i. Bu yazı yayınlanmış versiyonda da mevcuttur.) Satlıgan, Savran ile birlikte *Kapital*'i ortak bir metinde tanıtmaya hiç itiraz etmedi. Bu olayın

Mayın tarlasını tanımak isteyen doktora tezimizi inceleyebilir: Emek Değer Kuramları Karşısında Sraffa İktisadı, yayınlanmamış doktora tezi, 1977. *Kapital*'in İzinde başlıklı ortak çalışmanın IV. Kısmı bizim bu konuda kaleme almış olduğumuz dört polemik yazısından oluşuyor. Tezin iki bölümü ise, bu kitabın II. Kısmı'nda yayınlanmıştır: “Bir Üretim Tarzı Olarak Kapitalizm” ve “Kapitalist Üretim Tarzında Yüzey Biçimleri”. Bu ikincisinin konusu tamamen “dönüşüm sorunu”nun tarihçesine ve doğru kavranışına ilişkindi ve yaklaşım bütünüyle orijinaldi. Buna genel bir anlamda katılmamazdı. Buna “kelimesi kelimesine katılıyorum” çok ileri bir görüş ortaklığı demekti.

20 Meraklısı için referansları verelim: Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, a.g.y., s. 31, dipnotu 3 ve s. 55, dipnotu 9. Ayrıca bkz. s. 142, dipnotu 173.

21 *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 239.

simgesel önemini değerlendirmeyi okura bırakıyoruz. (Bu olayın, aşağıda anlatacağımız son merhalesi hariç, tamamının gelişmesinin tanığı da Yordam Kitap yöneticisi Hayri Erdoğan arkadaşımızdır.)

Metni yazdık. *Kapital*'in bir bilim olarak devrimci faaliyetle ilişkisinden başlayıp diyalektik yönteminden, konusundan ve mimarisinden geçerek sermayenin hareket yasalarına ve yapının 21. yüzyıl insanı için anlamına kadar birçok boyutunu ele alan bir yazı idi yazılan. Yazıyı Satlıgan'a gönderdik. Sonra bu konuyu tartışmak için evine gittik. (Maalesef son görüşmemiz oldu bu.) Nail Satlıgan bize şunu söyledi: "Bu metin benim hayatımda gördüğüm en iyi *Kapital* tanıtımı. Anwar Shaikh'in metinlerinden bile daha iyi."²² Sonra ekledi: "Ama ben bunu imzalayamam." Neden öyle diyordu? "Hiçbir emeğim yok yazı üzerinde." Koyu gururu onu sanki hasta yatağında kendisine bir lütuf gibi verilen imza hakkını reddetmeye yöneltmişti. Ya da (bu, ilk kez bu yazıyı yazarken geldi aklımıza bir olasılık olarak) 1999 kırılmasının içinde hâlâ korumakta olduğu acı anısı engelledi onu. Kim bilir? Israrımız en ufak bir fayda sağlamadı. Öteki olaylardan farklı olarak bu son sözlere bizden başka kimse tanık olmadı. Sungur Savran'a inanan inanır, inanmayan da kendi bilir.

O gün oradan ayrılırken bize marxists.org sitesinin bir harici belleğini verdi armağan olarak. Bu site genellikle açık yayın yapan bir sitedir. Dolayısıyla Nail Satlıgan'ın bu harici belleği neden para verip satın almış olduğunu bilmiyoruz. Muhtemelen içinde kamuya açık sitede olandan daha başka dosyalar vardır. Harici belleği kullandık, siteyi de kullandık ama hiç karşılaştırma yoluyla kontrol etmedik. Ama içindeki dosyalardan çok daha değerli olan, Nail'in, bir kez için de olsa sadece ilk adıyla anmamıza izin verilsin, 39 yıllık dostumuz ve yoldaşımızın Marksizmin neredeyse bütün literatürünü kapsayan bu sihirli kutu ile bağını başka kimseyle değil bizimle paylaşmak istemiş olmasıydı.

Günün birinde, biz henüz cevap verebilecek durumdayken, birileri Nail Satlıgan'ın Marksist değer teorisine bizden farklı bir bakışla yaklaştığını delilleriyle göstermeye girişirse, hiç merak etmesin, cevabını alacaktır.

3. Nail Satlıgan nasıl uğurlanmalıydı?

Bir de on yıl önce Nail Satlıgan için düzenlenen veda toplantısı tartışması var. Bu toplantıya verilen tepkiler Türkiye sosyalizminin nerelere kadar gerilediğinin

²² Bunun ilk bakışta görüldüğünden daha derin ve daha "Nail'ce" bir anlamı vardı. Anwar Shaikh, bu satırların birçok okurunun bildiği gibi, Pakistan asıllı, ABD'de iktisat alanında öğretim üyesi bir Marksist iktisatçıdır ve güçlü polemikleri ve orijinal fikirleri temelinde dünya çapında Marksist iktisatçılar arasında kendine seçkin bir yer edinmiştir. Türkiye'de ilaveten dostumuz E. Ahmet Tonak'ın da ortak yazarı olduğu *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi* (çev. Hakan Arslan, İstanbul: Yordam Kitap, 2012) başlığını taşıyan ve artı değer, artı değer oranı, ekonomide üretken emek/ üretken olmayan emek kategorilerinin görece büyüklüğü gibi büyüklüklerin ölçülmesi konularında çığır açan bir kitabı dolayısıyla tanınmaktadır. Ama Nail Satlıgan'ın bize bu iltifatı layık görmesinin daha derin bir anlamı vardı. Ernest Mandel, yanılmıyorsak 1988 veya 1989 yılında, yani ölümünden yaklaşık beş-altı yıl önce, Amerika'da yapılan bir panelde, yanı başında konuşmacı olarak oturan Anwar Shaikh için "yaşayan en büyük Marksist iktisatçı" demişti. Kendisi birçok Marksistin gözünde on yıllardır "yaşayan en iyi Marksist iktisatçı" olarak görülen birinin bunu söylemesi bir bakıma varisinin atanması gibiydi. Yukarıda Nail Satlıgan'ın Ernest Mandel'e ne kadar büyük bir beğeni ile yaklaştığını anlatmıştık. Satlıgan, Shaikh'i bu yüzden bir emsal olarak kullanıyordu.

fotoğrafıydı. Bu yüzden kendini sosyalist sayan çevrelerde biz çok suçlandık. Bu yazı vesilesiyle kısa da olsa bir cevap vermek istiyoruz.

Önce Nail'in ölümünden sonra nasıl uğurlandığını yazalım ki genç kuşaklar bu katıksız bir Marksist devrimcinin kendi ölümü hakkında ne karar verdiğini bilsin. Böyle şeyler yazılmazsa hatırlanmaz. Nail Satlıgan, bilinçli hayatının tamamı boyunca materyalist bir insan olarak yaşadı. Onun için uhrevi bir âlem yoktu, bütün insanlar ne yaşarsa ve ne yaparsa burada, bu dünyada yaparlardı. O da en güçlü yanını, zekâsını kullanarak insanlığın bütününe hizmet etmeye çalıştı. Ölümünden sonra bedeninin yine insanlığın ortak çıkarları uğruna kadavra olarak kullanılmasını vasiyet etti. Cenazesi, hayatını yitirdiği hastaneden alındı, belki en yakın arkadaşları olarak düşünülebilecek olan Gülnur Acar-Savran ve E. Ahmet Tonak tarafından insanlığa son hizmetini yapacağı hastaneye nakledildi.

Cenaze töreni, cami, namaz, mezarlık olmayınca, arkadaşları onu bir veda töreni ile uğurlamaya karar verdi. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin nazik bir tutumla ev sahipliği yaptığı, Nail Satlıgan'ın son yıllarda en yoğun kurumsal ilişki içinde bulunduğu Yordam Kitap'ın da yanılmıyorsak düzenlenmesine katkıda bulunduğu tören 3 Mayıs 2013 günü, Gezi halk isyanına beş kala yapıldı.

Bu toplantıda Nail Satlıgan'ın arkadaşları, eski mücadele yoldaşları, en önemlisi büyük romancı Vedat Türkali, veda konuşmaları yaptılar. Toplantıyı E. Ahmet Tonak yönetti, Cengiz Arın, Nail Satlıgan'ın hayat hikâyesini aktardı. Vedat Türkali'nin, hepimiz gibi Nail Satlıgan'ın yakın bir dostluk ilişkisi kurmuş olduğu devrimci Marksist tekstil ve inşaat işçisi Hasan Sönmez'in, PGBS'nin aydınlarından Şiar Rişvanoğlu'nun konuşmaları Nail Satlıgan'ın komünizme ve Marksizme adanmış bir hayat sürdüğünü en vurgulu biçimde ortaya koyan konuşmalar oldu. Devrimci İşçi Partisi'nin Yunanistan'daki kardeş partisi EEK'in önderi, İstanbul ziyaretleri sırasında Nail Satlıgan ile yakın dost olmuş olan Savas Mihail-Matsas'ın Türkçeye çevrilmiş mektubu, politika, teori, psikanaliz ve duygunun güzel bir bileşimi olarak herkesi heyecanlandırdı. Nail Satlıgan'ın çok yakın arkadaşları Gülnur Acar-Savran ve Şadi Ozansü konuştular. Kimi konuşma tamamen duygusaldı, kimi Nail Satlıgan'ın entelektüel kapasitesini sergileyen konuşmalardı.

Ama havada bir şeyi sezmemek mümkün değildi. Nail Satlıgan'ın Marksizme ve komünizme adanmış bir hayat yaşadığı ve bunun kendisi için benliğinin özü, aslı, amacı olduğu fikrinin vurgulanması salonun önemli bir bölümünü rahatsız ediyordu. Bunu, Nail Satlıgan'ın öldüğü günün gecesinde yakın arkadaşları arasında yapılan ve törenin ve başka işlerin nasıl yürütüleceği konusunda fikir alışverişine sahne olan toplantıda zaten anlamıştık. (Parantez içinde söyleyelim ki, son yıllarında ve son aylarında Nail Satlıgan'ın bazı yakın arkadaşları, onun hem sağlığıyla hem de her türlü ihtiyacıyla, örneğin 100 yaşına yakın hâlâ hayatta olan annesine ilişkin yapılması gereken şeylerle çok yakından ilgilendiler. Bir süre sonra bu topluluğun adı "Nail'in ailesi" olmuş, kendilerinden öğrendim. Daimî bir yoğunluğun içinde olduğumuz için biz o "aile"nin bir mensubu olamadık. Nail Satlıgan'ı seven ve ona değer veren herkesin, "aile"ye büyük bir şükran borcu olduğunu burada belirtelim.)

Nail'i yitirdiğimiz günün akşamına geri dönelim. Nasıl anlamıştık? Nail Satlıgan'ın geçmişten beri yakınında bulunmuş bütün arkadaşları, hayatlarının

erken aşamasında Marksistti ya da Marksizmle düşünsel ilişkileri zayıf olsa bile kesinlikle sosyalistti. Bu arkadaş grubunun çekirdeği 1970’li yılların üniversite asistanları örgütü Tümas’ın İstanbul Şubesi’nin militanca (bugün birçoğu herhalde “aktivist” demeyi tercih eder) çalışan ekibindendi. Bu ekibin sosyal bilimcileri, felsefecileri, psikoloji ve psikiyatri ile uğraşanları, sanatçıları vb. 1980’li yılların karanlık 12 Eylül günlerinde başını Aziz Nesin’in çektiği sol düşünce kuruluşu Bilal’in İstanbul Şubesi’nde öğretmen olarak görev aldı. 1980’li yılların ikinci yarısında bir kısmı *11. Tez*’de Marksizm ile liberalizm arasındaki müsademe-i efkâr çabasında bulundu. Ama 2013 yılına gelindiğinde, azınlığı hâlâ sosyalist kalmış olsa da epey bir bölümü de sosyalizme dudak büken ya da ondan umut kesmiş olan bir ruh durumuna girmişti.

Veda töreninin organizasyonu konuşulurken bazı arkadaşlar Nail’in siyasi ve düşünsel tutkusunun törene damga vurmasına cepheden karşı çıktılar. Yüksek sesle dile getirilen itirazı unutamıyoruz: “Ne yani Enternasyonal mi söylenecek?” Sera-pa enternasyonalist olan ve bütün hayatını Marksizme adanmış olan (bir yazımızda “Nail hiç evlenmedi, o Marksizmle evliydi” gibi bir latife bile yapmıştık) bir komünist uğurlanırken Enternasyonal söylenmesini ya da söylenmese bile çalınmasını bu kadar “aşırı” bir düşünce, neredeyse bir “skandal” gibi gören insanlar, yukarıda da söyledik, tekrarlayalım, gençliklerinde koyu sosyalistlerdi.

Böyle bir toplantıdan, Nail Satlıgan’ın hem teori alanında hem pratik içinde en yakın mesai arkadaşı olarak toplantının son konuşmacısı olma iznini nasıl çıkarabildik, biz de bugüne kadar anlayabilmiş değiliz. Ama bu konuşmaya geçmeden önce toplantı başında yaşanan çok ironik bir olaya değinmeden geçemeyiz. Toplantı E. Ahmet Tonak’ın video sanatında belirli bir ustalığı olan bir dostuna sağladığı malzemeyle yaptırdığı, Nail Satlıgan’ın hayat öyküsünü anlatan bir videonun gösterimi ile açıldı. Video yönetmeni genç kuşaktan biriydi, Tonak’ın belirttiğine göre Marksizmle özel bir ilişkisi yoktu, Nail Satlıgan’ın kişiliğini ve hayat faaliyetini Tonak anlatmıştı ona. “Şunu yap, bunu koy” diye de herhangi bir talimat vermemişti.

Marksizme ilgi duymamış bir genç video sanatçısı, Nail Satlıgan’ın hayatını ve pratiğini öğrenince birçok insana ders olacak bir şey yapmıştı. Nail Satlıgan, tanımayanlar bilmez, Rus bir anneden ve Volga Tatarı bir babadan, onların o dönemde yaşamakta olduğu Çin’in Harbin kentinde doğmuştur. Doğum günü 3 Temmuz 1950 olduğuna göre 1 Ekim 1949’da zafere ulaşmış olan Çin devriminin tam içine doğmuştur, devrimden sadece dokuz ay sonra. Anne baba da Ekim devriminin vatanından gelerek Çin’e yerleşmiş olduğuna göre her yanıyla devrimin çocuğudur Nail Satlıgan. Tek bir devrimin değil ama. Marksizme ilgi duymayan bir genç video sanatçısı bunun üzerine müthiş bir sanatçılıkla, videonun açılışına biblolarla kurularak çalan türden bir müzikle Enternasyonal marşını yerleştirmişti. Nail Satlıgan’a veda edilecek törende kapıdan kovulan Enternasyonal bacadan girmişti! Usul usul girmişti, “aman kimse duymasın” der gibi, neredeyse bir hırsız ruh durumuyla istenmediği bir eve. Ama girmişti.

Toplantının başından sonuna sıçrayalım. Yukarıda söylenenden anlaşılacağı gibi bizim konuşmamız (duygusal ve entelektüel başka temalarla da bezenmiş olsa bile) tepeden tırnağa politik bir konuşma oldu. Üstelik, hiç gizlemeden ekleyelim, sanki bir siyasi söylev verir tonuyla konuştuk. Yani konuşmada yastan çok

daha fazla bir hayatın yaşanış tarzını kutlama, bir yoldaşın çabasını övme, onun gelecek kuşaklara bıraktığı mirası yüceltme vardı. Bu konuşma, salonda bulunanların önemli bir bölümünden, üstelik muhtemelen çoğu eski kuşaktan olan Nail Satlıgan'ın arkadaş gruplarından büyük tepki gördü. Onlarla bizim aramızda ortak arkadaş konumunda olan bazı arkadaşlarımızın (isim vermeden) aktardıkları tepkiden biliyoruz.

Biz bu tepkiyi Türkiye'de Marksist sosyalizmin 1968 kuşağınca nasıl terk edilmiş olduğunun bir fotoğrafı gibi görüyoruz. Hayatını Marksizme vakfetmiş bir yoldaşın ölümünde onun hayatında en önemsedığı şeyi, şeyleri öne çıkarmak ve o materyalistin arkasından ağlamak yerine onun yaşamını (daha da iyisini yapabileceği halde yapmamış olmasını da eleştirerek) yüceltmek ve buna uygun bir siyasi söylev üslubuyla konuşmak—bunlar suç ise bugün de bu suçu bütünüyle kucaklıyoruz.²³

Tarık Akan ve Nail Satlıgan

Bu konuda ne kadar haklı olduğumuzun hayat tarafından kanıtlanması için üç buçuk yıl sonraki bir başka veda törenini izlememiz yetti. Türkiye sinemasının en önemli oyuncularından Tarık Akan'ın Eylül 2016'da ölümü, Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nda solun (bu Marksist veya sosyalist soldan çok daha geniş biçimde soldu, esas olarak da Kemalist soldu) birçok aydınını ve Tarık Akan'ın yakınlarını ve sevenlerini bir araya getirdi. Konuşmalar yapıldı, Tarık Akan anıldı. Toplantı bazı televizyon kanallarından naklen yayınlandığı için muhtemelen birçok insan en azından belirli anlarını izlemiştir. Nail Satlıgan'a veda töreninde bizim konuşmamıza çok tepki gösterenlerin bazıları bu toplantıyı izledi mi, bilemiyoruz. İzledilerse Nail Satlıgan'ın veda töreninde bizim konuşmamıza gösterdikleri tepkinin yanlış olduğunu düşündüler mi, onu da bilemiyoruz. Çok da ilgilenmiyoruz. Biz gençlik için yazıyoruz. Tarık Akan'ın anma töreninden çıkardığımız sonucu kısaca anlatalım.

Tarık Akan, Yılmaz Güney ile işbirliği yapmaya başladığı andan itibaren proletaryanın ve yoksul köylülerin sanatçısı haline gelmişti. Ama son yıllarda AKP iktidarının önce Gezi halk isyanı karşısında tavrı, sonra adım adım bir istibdad düzenini yerleştirmeye girişmesi karşısında Tarık Akan Kemalist sola yaklaşmış, onlarla birçok protesto eylemine katılmıştı. İşte bu yüzden ona veda için düzenlenen tören AKP iktidarına karşı sert bir kültürel muhalefetin ortamı haline geldi. Toplantıda konuşan hemen hemen bütün aydınlar Tarık Akan'ın son yıllarında istibdada karşı nasıl militanca mücadele ettiğini vurguladılar. Bu, Rutkay Aziz'in konuşmasında öylesine doruğuna vardı ki, AKP yandaşı bazı kanalların videoları daha sonra Youtube'da "Rutkay Aziz Tarık Akan'ı anma töreninde çirkin sözler" türünden başlıklarla yayınlandı. Üslubu da (ses tonu, elini kolunu kullanım tarzı, mimikleri vb.) bütünüyle siyasi bir söylev verir gibiydi. Bu törene binlerce insan katıldı ve hiç kuşku yok ki televizyondan yüz binlerce, hatta milyonlarca insan izledi. Biz (AKP yanlıları dışında) hiç kimsenin bütün bunları yadırgadığını, "ölünün ardından bu

23 Konuşma konusunda kendi kararını vermek isteyenler olursa Youtube linkini buraya bırakıyoruz: <https://www.youtube.com/watch?v=LD7utU0KAyQ>.

nasıl uğurlama?” diye sorduğunu sanmıyoruz.

Sorumuz şu: Kemalist aydınlara ve Rutkay Aziz'lere bir ölünün ardından böyle konuşmak mübah da konu Marksizm ve komünizm olunca Marksistlere bu tür konuşma neden mübah değil?²⁴ Yoksa Kemalizm yaşayan bir ideoloji de ölen Nail Satlıgan değil de Marksizm mi?

4. Zeyl

Bianet haber sitesi, Nail Satlıgan'ı uğurlama toplantısının haberini verirken bizim konuşmamızı şu satırlarla özetlemiş:

Sungur Savran da “bir Rus asilzadesi görünümündeki” Satlıgan'ın “arkasında fena halde yerli bir şey” olduğunu söyledi.

“O yerlilik ne biliyor musunuz? İşçinin vatanı olmaz. Nail'in de yoktu. Ama Türkiye sosyalist hareketi Nail'in vatanı oldu. Hiçbir zaman kopmadı. Çok büyük bir aile olarak gördü onu. Hep içinden yürümeye çalıştı. Çok tartıştı, çok kavga etti, hiç kimseyi kırmamaya çalıştı; iş ki sosyalist hareketin bir parçası diye görsün. Eğer öyle görmezse yerden yere vururdu. Bir ironi ustasıydı. Onun oklarından kolay kurtulamazdınız.”²⁵

Bu, Nail Satlıgan'ın gerçekten çok önemli bir özelliği idi. Sadece Ekim devriminin topraklarından gelen ebeveyninden Çin devriminin içine doğmamıştı, Türkiye devrimci sosyalist hareketinin de en güçlü olduğu dönemin içine doğmuştu siyasi anlamda. Onu çok sevdi, onu hep sakındı.

Nail Satlıgan'ı devrimci Marksist akımın bir mensubu olarak görmeyenlerin bir bölümü, bunu bizim akımımızı zayıflatmak için değil, bu nedenle yapıyor. Onu hâlâ “kalın çizgi” döneminde kalmış gibi görmek istiyor. Onun bütün sosyalist sola hitaben bilgece konuşmasını seviyor.

İtirazımız yok geniş anlamda yoldaşlarımız, itirazımız yok. Nail'in bilgeliğinden, bilgisinden, Marksizme tükenmez ilgisinden hep beraber yararlanalım, biz mülkiyetçi değiliz. Hep beraber çekelim ağları, hep beraber sürelim tarlaları, o bilge de yol gösterecek hepimize. Ama o, boşlukta dönüşmemişti bir bilgeye. O, bilgeliği devrimci Marksizm sayesinde kazanmıştı.

²⁴ Sadece burada tartışılan soruna ışık tuttuğu için değil, esas olarak Kemalist sol ile Tarık Akan üzerinde bir miras davası güttüğümüz için bu toplantı hakkında eleştirel bir değerlendirme yazmıştık o günlerde: “Üç şeye toz kondurmazdı: Mustafa Kemal, Nâzım Hikmet, İlhan Selçuk... Yılmaz Güney!”, 20 Eylül 2016, <https://gercekgazetesi1.net/kultur-sanat/uc-seye-toz-kondurmazdi-mustafa-kemal-nazim-hikmet-ilhan-selcuk-yilmaz-guney>.

²⁵ Yüce Yöney, “Bir Değerli Adam Geldi Geçti Bu Topraklardan”, 7 Mayıs 2013, <https://m.bianet.org/bianet/yasam/146412-bir-degerli-adam-geldi-gecti-bu-topraklardan>.